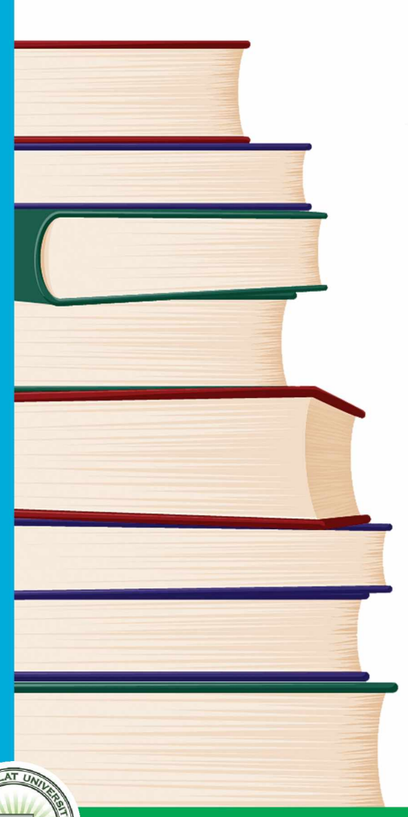
ISSN: 2181-1741 (print)
ISNN: 2181-1725 (online)
2024 / № 5

FILOLOGIK TADQIQOTLAR:
TIL
ADABIYOT
TA'LIM

Philological research:
LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

Филологические исследования:
ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

pholologicalresearch.uz

TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETI

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA’LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

Илмий-инновацион журнал

Jurnal OAK Rayosatining 2022-yil 30-sentabrdagi 325/6-son qarori bilan filologiya fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan

2021-yildan buyon nashr etiladi

2024/ № 5

Termiz – 2024

Muassis:
Termiz davlat universiteti

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020 yil 19 oktyabrda 1122 raqami bilan ro‘yxatga olingan. Matnlarda foydalanilgan misol, ko‘chirma va ma’lumotlar aniqligi uchun mualliflar javobgardir. Jurnaldan ko‘chirib bosilganda manba qayd etilishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 19.10.2020
Qog‘oz bichimi: 70x85
Bosma tabog‘i: 5.94
Ofset bosma. Ofset qog‘ozi
Adadi: 100
Bahosi kelishilgan narxda
Buyurtma: 155-son

«TerDU bosmaxonasi»da chop etildi
Termiz shahri, Barkamol avlod ko‘chasi, 43-uy

Tahririyat manzili:
190111, Termiz shahri,
Barkamol avlod ko‘chasi, 43.
Telefon: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Rasmiy sayt:
https://journaltersu.uz

BOSH MUHARRIR:
Abduqodir TOSHQULOV, iqtisod fanlari doktori, professor

TAHRIR HAY’ATI:

Bekpo‘lat Umurqulov, filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o‘rinbosari)
Shoxista Maxmaraimova, filologiya fanlari doktori, professor (mas’ul muharrir)
O‘ral Xoliyorov, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O‘zbekiston)
Olmos Ulviy Binnatova, f.f.d., professor (Ozarbayjon)
Karl Rayxl, f.f.d., professor (Germaniya)
Vali Savash yelok, f.f.d., professor (Turkiya)
Dorota Silviya, f.f.f.d. (PhD), dotsent (Polsha)
Muslihiddin Muhiddinov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Ibodulla Mirzayev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Abdi Mamatov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Suyun Karimov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Muhammadxon Hakimov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Nafas Shodmonov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Dilmurod Quronov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Baxtiyor Mengliyev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Normat Yo‘ldoshev, f.f.n., dotsent (O‘zbekiston)
Abdulla Xudoyqulov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Bobonazar Murtazayev, f.f.n., dotsent (O‘zbekiston)
Asqar Eshmo‘minov, f.f.d., dotsent (O‘zbekiston)
Obidjon Shofiyev, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O‘zbekiston)
Zafar Umurqulov, f.f.f.d., dotsent, (PhD) (O‘zbekiston)
Nurali Amonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Hakim Ahmedov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Ahad Shukurov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Eshnazar Jabborov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Abdumurod Arslonov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Sirojiddin Turdimurodov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Umida Raximova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Gulchehra Begmatova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Shoira Amonturdiyeva, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Nargis Kurbanazarova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Muyassar Xolova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Zaynura Qodirova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)

Texnik muharrir: Bahodir To‘raliyev

Учредитель:
Термезский государственный университет

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

Зарегистрировано Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан от 19 октября 2020 года под номером 1122.

Авторы несут ответственность за точность приведенных в текстах примеров, отрывков и данных. Необходимо указывать источник при копировании из журнала.

Разрешено к печати: 19.10.2020
Размер бумаги; 70x85
Печатный лист: 5.94
Офсетная печать: Офсетная бумага
Тираж: 100. Цена договорная
Заказ: 155

Печатано в «Типографии ТерГУ»
ул. Баркамол авлод 43, г. Термез

Адрес редакции:
190111, г.Термез, ул. Баркамол авлод, 43.
Телефон: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Официальный сайт:
https://journaltersu.uz

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Абдукадир ТАШКУЛОВ, доктор экономических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Бекпулат Умуркулов, доктор филологических наук, профессор (зам. главного редактора)

Шохиста Махмараимова, доктор филологических наук, профессор (ответственный редактор)

Урал Холияров, ф.ф.ф.д. (PhD), доцент (Узбекистан)

Олмос Улвий Биннатова, д.ф.н., профессор (Азербайджан)

Карл Райхл, д.ф.н., профессор (Германия)

Вали Саваш Елок, д.ф.н., профессор (Турция)

Дорота Сильвия, PhD, доцент (Польша)

Муслихиддин Мухиддинов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Ибодулла Мирзаев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Абди Маматов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Суюн Каримов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Мухаммадхон Хакимов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Нафас Шодмонов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Дилмурод Куронов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Бахтиёр Менглиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Нормат Юлдашев, к.ф.н., доцент (Узбекистан)

Абдулла Худайкулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Бобоназар Муртазаев, ф.ф.н., доцент (Узбекистан)

Аскар Эшмуминов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)

Обиджон Шофиев, д.ф.ф.н. (PhD), доцент (Узбекистан)

Зафар Умуркулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Нурали Амонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Хаким Ахмедов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Ахад Шукуров, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Эшназар Джаббаров, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Абдумурод Арслонов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Сирожиддин Турдимуродов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Умида Рахимова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Гульчехра Бегматова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Шоира Амонтурдиева, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Наргис Курбаназарова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Муяссар Холова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Зайнура Кадирова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Технический редактор: Баходир Туралиев

Institutor:
Termez State University

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

SCIENTIFIC-INNOVATIONAL JOURNAL

Registered by the Agency for Information and Mass Communications under the President's Administration of the of the Republic of Uzbekistan on October 19, 2020 under number 1122.

The authors are responsible for the accuracy of the examples, passages and data provided in the texts. The source must be specified when copying from the journal.

Approved for printing: 19.10.2020
Size of the paper: 70x85
Printed sheet: 5.94. Offset printing.
Offset paper. Circulation: 100
Price is negotiable
Order: 155. Printed at the «Printing House of the TerSU»
43, Barkamol avlod str. Termez city.

Address of Editorial Office:
190111, Barkamol avlod str., 43,
Termez city.
Phone: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Official website:
https://journaltersu.uz

EDITOR IN-CHIEF:
Abdukodir TASHKULOV, doctor of economic sciences, professor

EDITORIAL BOARD:

Bekpulat Umurkulov, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (deputy chief editor)
Shohista Makhmaraimova, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (editor-in-chief)
Ural Kholiyorov, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Olmos Ulviy Binnatova, doct.of philol. sciences, professor (Azerbaijan)
Karl Rayxl, doct.of philol. sciences, professor (Germany)
Vali Salvash Elok, doct. of philol. sciences, professor (Turkey)
Dorota Silvia, PhD, associate professor (Poland)
Muslihiddin Mukhiddinov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Ibodulla Mirzaev, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Abdi Mmatov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Suyun Karimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muhammadkhon Khakimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Nafas Shodmonov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Dilmurod Kuronov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Mengliev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Normat Yuldashev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Abdulla Khudaykulov, PhD (Uzbekistan)
Bobonazar Murtazaev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Askar Eshmuminov, doct.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Obidjon Shofiev, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Zafar Umurkulov, PhD (Uzbekistan)
Nurali Amonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Hakim Akhmedov, PhD (Uzbekistan)
Ahad Shukurov, PhD (Uzbekistan)
Eshnazar Jabbarov, PhD (Uzbekistan)
Abdumurod Arslonov, PhD (Uzbekistan)
Sirojiddin Turdimurodov, PhD (Uzbekistan)
Umida Rakhimova, PhD (Uzbekistan)
Gulchekhra Begmatova, PhD (Uzbekistan)
Shoira Amonturdieva, PhD (Uzbekistan)
Nargis Kurbanazarova, PhD (Uzbekistan)
Muyassar Kholova, PhD (Uzbekistan)
Zaynura Kadirova, PhD (Uzbekistan)

Technical editor: Bakhodir Turaliyev

МУНДАРИЖА

TILSHUNOSLIK

ЁҚУБОВ ШАРИФ МУҚИМОВИЧ
Шоир қадами етган манзиллар 7

YODGOROV SHAMSIDDIN ABDURAIMOVICH
Diniy matnlarni teolingvistik jihatdan
tadqiq qilish metodologiyasi (Qur'oni Karim misolida) 10

TURDIQULOV SHERZOD DUMINOVICH
Lingvomadaniy kodlarni aniqlashda kult omili
(Surxondaryo teotoponimlari misolida) 14

KURBANAZAROVA NARGIS SHODIYEVNA
Qo'ng'irot etnonimining shajaraviy tarkibiga oid ayrim onomastik tahlillar 17

NADIM MUHAMMAD HUMAYUN
Etnorealiyalarning milliy etnografik leksikada aks etishi
(Afg'oniston o'zbeklari misolida) 20

RAXIMOVA UMIDA DJUMAYEVNA
Shaxsh nutqi voqelanishida areal ta'sir 23

RAJABOV FERUZ UMARQULOVICH
Folklor onomastikasi va uning terminologiyasi 27

TURDIMURODOV SIROJIDDIN ESHQOBILOVICH
Nom (ot) bildiruvchi evfemik birliklarning ma'no turlari 30

MUMINOVA NILUFAR ABDURAHMONOVNA
"Temurnoma" asaridagi antroponimlarning tarixiy-etimologik qatlamlari 33

ERGASHEVA DILRABO ALLANAZAROVNA
Konsept inson ruhiy holatining ifodalanishida asosiy lingvokognitiv unsur 36

SAMIYEVA SURAYYO ORIPOVNA
O'zbek va tojik tillarida evfemizmlar va ularning sinonim so'zlar bilan aloqasi 39

NE'MATOVA YULDUZ
Ayrim tabiiy-geografik oykonimlarning leksik-semantik xususiyatlari xususida
(Namangan viloyati oykonimlari misolida) 43

MADAMIOVA RA'NO YUSUPBAYEVNA
Qoraqalpog'iston dialektal arealining leksik xususiyatlari 46

AMINI AZIZ AHMAD
Shimoliy Afg'oniston o'zbek shevalarida
dehqonchilik mahsulotlari nomlarining ifodalanishi 50

МУНДАРИЖА

QULTO‘RAYEVA SARVINOZ BAHODIR QIZI
O‘zbek tilshunosligida toponimik tadqiqotlar talqini 52

SARIYEVA ZAMIRA
Structural features of possessive pronouns in indonesian language 56

РАДЖАПОВА НАТАЛЬЯ БАЗАРОВНА
Синтаксис гендерной лексики в русском языке....58

JALILOVA MUXLISA ZAFARJON QIZI
O‘zbek tili Toyloq shevasining leksik qatlamlari 61

ADABIYOTSHUNOSLIK

АТАНИЯЗОВА МУБОРАК АБДУЛЛАЕВНА
Искандар образи Олим Шарафиддинов талқинида....64

АЛИМОВ ПАРДА
Тарихга бир назар....67

BOBOJANOV ALISHER
YULDOSHEV DILMUROD
Tanqid va badiiy ijod: adabiy jarayondagi o‘zaro munosabatlar 72

TA’LIM

RAXMATULLAYEVA SHAXODAT ZIYOTOVNA
OROMOVA NAFOSAT JO‘RAYEVNA
Adabiy ta’limda nazariy ma’lumotlar –
badiiy matn mazmunini anglashning asosiy vositasi sifatida....76

РЎЗИҚУЛ МУСТАФОҚУЛОВ
Профессор Бекпўлат Умурқуловнинг ижодий фаолиятига бир назар 80

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, та'lim. 2024; 5
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

"TEMURNOMA" ASARIDAGI ANTROPONIMLARNING TARIXIY-ETIMOLOGIK QATLAMLARI

Muminova Nilufar Abdurahmonovna,
Qarshi Iqtisodiyot va pedagogika universiteti o'zbek tili va adabiyoti kafedrasi dotsenti

Ma'lumki, har qanday til o'z rivojlanish tarixida turli bosqichlarni bosib o'tadi. Til rivojlanishning mana shu bosqichlarida uning lug'at tarkibi va grammatik tuzilishida ma'lum o'zgarishlar sodir bo'ladi. Bu hol o'z-o'zidan har bir davr tilining o'ziga xos xususiyatlari va normalarini yuzaga keltiradi. Mana shu normalarga ko'ra bir davr adabiy tili ikkinchi davr adabiy tilidan ma'lum xususiyatlariga ko'ra farqlanadi. Til rivojining muayyan davri uchun xos leksika, grammatik vositalar o'sha davr tilining davriy normalaridir.

O'zbek tili tarixiy antroponimiyasini tarixiy lug'aviy qatlamlarga ajratish bu til lug'at tarkibini boyitgan antroponim, taxallus, laqablar tarixini bilib olishda, o'zbek tilining o'tmishda qanday tillar ta'sirida bo'lganini aniqlashda muhim rol o'ynaydi. Antroponimlarni tarixiy-lug'aviy qatlamlarga ajratish antroponimiyani sistema sifatida o'rganishning muhim usullaridan bir[1]dir. Tub turkiy antroponimlar yoki asl turkiycha antroponimlar aslida turkiy bo'lmagan antroponimlar, ya'ni o'zlashma antroponimlarga nisbatan olinadi.

Shunday qilib, tarixiy lug'aviy qatlamlar deyilganda, turli genetik manbaga mansub, muayyan miqdorga ega bo'lgan so'zlarning turli tarixiy davrlarda til leksik tizimida qatlamlanishi ko'zda tutiladi.

Xullas, til antroponimik tizimida tarixiy lug'aviy qatlamlarning borligi aniq. Ammo bu tarixiy lug'aviy qatlamlar o'zaro kelib chiqishi, paydo bo'lish davri, o'ziga xos funksional belgilariga ko'ra farqlanadi. Qatlamlanish o'zbek tilining barcha jabhalarida keng tarqalgan hodisadir. O'zbek tilining tarixiy antroponimiyasi ham bundan mustasno emas, albatta. Natijada o'zbek tili tarixiy antroponimiyasi tizimida uchta antroponimik qatlam yuzaga kelgan:

1. Turkiy antroponimlar qatlami.
2. Fors - tojikcha antroponimlar qatlami.
3. Arabcha antroponimlar qatlami.

"Yangi O'zbekiston taraqqiyotining bugungi yangi bosqichi – milliy yuksalish davri talablaridan kelib chiqib, ona tilimizning jamiyatdagi o'rni va nufuzini oshirish bo'yicha keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda"[2]. Ushbu vazifalardan kelib chiqqan holda jumladan, tarixiy yozma obidalar tilidagi matnlarda saqlanib qolgan antroponim materiallarini sinchiklab tekshirish, tarixiy manba matnida qo'llangan antroponimik birliklarning leksik-semantik jihatdan tahlil etish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

"Temurnoma" asari matnida qo'llangan *Temur, To'rag'ay, Qochuli bahodir, Erdamchi barlos, Sug'u chechan, Qorachor no'yon, Iyjil no'yon, Tegina Xotun (STT-45), Qutluq Turkon og'a, Turmush og'a, O'ljoy Turkon og'a, Tuman og'a, Cho'lpon To'kal xonim, Xonzoda xonim (Sevinch beka)* kabi tub va yasama, qo'shma turkiy ismlar bilan bir qatorda fors-tojikcha va arabcha antroponimlar ko'plab uchraydi: *Abdullaxon (STT-37), Arab Muhammadxon, Yofas (STT-35), Isrofil, Iblis, Haybatulla Xom, Hushang (STT-34), Xumor (STT-265), Hakim, Hofiz, Nuh (STT-33), Mustafo, Mikoyil, Chingizxon (STT-35)* va shu kabilar.

Demak, tarixiy lug'aviy qatlam tushunchasi antroponimiya uchun ham xosdir. Chunki bir tildan ikkinchi tilga ismlarning o'zlashishi, unda ma'lum antroponimik guruhlarni yuzaga keltirishi ismlar uchun ham umumiydir. O'tmishda o'zbek tiliga o'zlashgan arabcha hamda fors-tojikcha antroponimlar o'z qatlamga nisbatan hajman salmoqli o'rin tutgan va ma'lum davrlarda o'zbek tili antroponimiyasida muayyan antroponimik qatlamlarni shakllantirgan[3].

O'zbek tili antroponimiyasining asl turkiy qatlamini genetik jihatdan turkiy bo'lgan leksemalar va turkiy so'zlardan qo'shilib yasalgan antroponimlar tashkil qiladi. Masalan, *Temur, Temurbek, Tarag'ay Bahodir, Temur Ko'ragon, O'ljoy Turkon og'a* va boshqalar.

Bu davrda ikki asr (XIV-XVI) hukmronlik qilgan

[1] Begmatov E. O'zbek tili antroponimikasi. – Toshkent: Fan, 2013. – 264 b.

[2] Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 4 октябрдаги ПҚ-4479-сонли «Ўзбекистон Республикасининг "Давлат тили ҳақида"ги қонуни қабул қилинганлигининг ўттиз йиллигини кенг нишонлаш тўғрисида"ги қарори // "Маърифат" газетаси. – Тошкент, 2019 йил 5 октябрь. – №77.

[3] Begmatov E., Kenjayeva S. O'zbek ismlari ma'nosi. – Toshkent. Fan, 2007. – 94 b.

Amir Temur va temuriylar sulolasi vakillarining ismlari, ya'ni yuqori tabaqa vakillari - xon va malikalarning nomlari boshqa tabaqa vakillari nomlaridan keskin farq qilgan. Bu nomlarda o'sha davr ruhi, sharqona milliy dunyoqarash aks etgan. Masalan, *Amir Temur (STT-49), Muhammad Jahongir mirzo (STT-144), Mironshoh mirzo (STT-165), Umar Shayx mirzo (STT-169), Saroy Mulk xonim (STT-76), Sevinch beka (STT-166)* kabi.

Shu o'rinda aytish lozimki, turkiy qatlamga mansub qo'shma ismlarda o'ziga xos murakkab yasalish xususiyati mavjud, ularning tarkibida ko'pincha turkiycha: *bek//beg, tegin.chechak. hoqon, xon, xonim, oqa//og'o, chechan, bibi, boy, bonu, no'yon, beka, begim, bahodir;* arabcha: *amir,* fors-tojikcha: *mirzo* kabi antroponimik indikatorlar qo'shilib nomlar yasaladi.

Ma'lumki, indikatorlar ismning qanday, qaysi jinsning atoqli oti ekanini aniqlab, unga ishora qilib turadi. Ular ismlarni erkaklar va ayollar ismiga ajralishida asos bo'ladi. Temuriylarga oid antroponimlarda ham indikatorlar shu yo'sinda ishlatilgan.

Ayollarga oid indikatorlar: begim-turkiycha so'z bo'lib, podshoning xotini yoki qiziga nisbatan qo'llanib, hurmat ma'nosini anglatadi. Beka- turkiycha so'z bo'lib, bekning xotini yoki qiziga nisbatan ishlatilgan, og'a- turkiycha so'z bo'lib, xonim ma'nosini anglatib, hurmat ifodalash uchun qo'llangan, xonim-turkiycha so'z bo'lib, podshoning xotini yoki qiziga nisbatan qo'llanib yuksak martabali, e'zozli kabi ma'nolarni ifodalaydi.

Temuriylarga oid erkaklar ismida asosan mirzo indikatori qo'llangan. Mirzo- fors-tojikcha so'z bo'lib, amirzoda so'zining qisqartma shakli hisoblanadi. Amir avlodiga mansub bola ma'nosida Amir Temurning o'g'illari va undan keyingi avlod vakillari shunday atalgan. Temuriyzoda antroponimlar xoh ayollarniki, xoh erkaklarniki bo'lsin har biri o'z ma'no qirralariga egadir. Yuqori tabaqa vakillarining ismlari tuzilishi jihatidan ham, ma'no jihatidan ham oddiy aholi nomlaridan farqlangan.

Xullas, temuriy antroponimlarning turkiy qatlami turkiy tillar antroponimiyasi tizimining qadimiy qatlamini tashkil qiladi. Erkak va ayollar ismlarining turkiy qatlami qadimdan mavjud so'zlardan hosil bo'lgan. Temuriyzoda erkaklarga ism tanlashda ismning quyidagi ma'nolari e'tiborga olingan. *Amir Temur* - temirdek mustahkam, ya'ni bardoshli, umri uzoq bola. *Buzanjir Mirzo* - bo'yiga yetsin, o'sib ulg'aysin. *Boyqaro Mirzo*-kuchli, qudratli va davlatli bo'lsin. *Qorachar Mirzo* - qoramag'iz yoki qora sochli bola. *Boysung'ur Mirzo* - badavlat, shunqordek jasur, ziyrak bola. Temuriylar davrida ularga ism qo'yish odatlarida, asosan, jasurlikka, mardlikka, aql-zakovatga e'tibor qaratishgan.

Temuriyzoda malikalarga alohida hurmat va e'tibor bilan ism tanlashgan. *Qutlug' begim, Sevin beka, Sevinch Qutlug' og'o begim, Oybegim, Qutlug' Sulton begim, Opoq begim, Oqobegim, Ugi begi, Beka Sulton, Cho'lpon Mulk og'o, Qutlug' Nigor xonim*. Temuriyzoda malikalarning ismlarida Temuriylar urf-odatlari, orzu-istaklari, o'y-xayollari jo bo'lgan[1].

Qisqasi, "Temurnoma"da turkiy antroponimiyalar qatlami o'zining ko'p asrlik tarixiy taraqqiyoti davomida o'zbek tili antroponimik lug'at tarkibini o'z ichki imkoniyatlari hisobiga boyitishga, takomillashtirishga xizmat qilgan.

"Temurnoma" asarida qo'llangan Amir Temur davrdoshlarining fors-tojikcha qatlami har ikkala jins vakillarida ham kuzatiladi. "Temurnoma"da temuriy malikalarning turkiy qatlamiga oid *Tegina begim, O'ljoy Turkon, Sevinch beka*... kabi antroponimlarga qaraganda, ya'ni ayollar ismlari orasida fors-*tojikcha+o'zbekcha, arabcha+fors-tojikcha+o'zbekcha* shakllarda ismlar ko'proq uchraydi: *Saroy Mulk Xonim, Shod Mulk begim, Shahribonu begim, Poyanda Sulton begim, Feruza begim, Xonzoda begim*[2] va boshqalar.

"Temurnoma" asaridagi antroponimlarning fors-tojikcha qatlami o'ziga xos ma'no va mazmunga ega. Bunday antroponimlarda go'zallik, ko'rkamlik tushunchasi mavjud: *Gavharshodbegim* – gavhardek bebaho, go'zal. *Shahribonubegim* – ayollarning eng yaxshisi, *Mehrangiz* – suyukli, yoqimtoy, *Sulton Nigorxonim* – go'zal, chiroyli. Ba'zi ismlar esa ota-onaning farzandli bo'lganidan mamnunligini, shod va xursand ekanliklarini anglatadi: *Dilshod og'o begim* (quvnoq, baxtiyor), *Shod Mulk begim* (quvnoq, shodon), *Shodibegim* (baxtiyor, xushchaqchaq) *Farrux Mirzo* (baxtli, baxtiyor) va boshqalar.

Fors-tojikcha o'zlashma ismlarning katta qismi chaqqonlik, mardlik, dovyuraklik, kuch-qudratlilik kabi tushunchalarni anglatadi: *Faridun Mirzo (qudratli), Jahongir Mirzo (g'olib, mard), Komron Mirzo (kuch-qudratli)*. Ba'zi ismlarning tanlanish motivini bolaning tarbiyali, mehribon, adolatparvar, dilkash bo'lib yetishini istash, orzu qilish tashkil qiladi: Mehrlik begim (mehribon, g'amxo'r), Mehrbonu (dilkash).

Farzandini Allohdan iltijolar bilan so'rab olingan sovg'a yoki ulug' avliyolarning ehsoni, rahm-u shavqati deb ishonishgan va bu tasavvurlar ism uchun asos qilib olingan: *Pir Muhammad Mirzo (tilab olingan bola), Pir Ali Mirzo (Ali ato qolgan bola), Umid xonim (orzu qilingan, kutilgan qiz)*. Kishilar o'z farzandlarining kelajak hayoti nurli, baxtli, chiroyli

[1] Fayziyev T. Temuriy malikalar. – Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi, 1994. – B.5.

[2] Qarang: Salohiddin Toshkandiy. Temurnoma (Amir Temur Ko'ragon jangnomasi). Nashrga tayyorlovchi, so'zboshi, lug'at muallifi P.Ravshanov. –Toshkent: Cho'lpon, 1990. – 349 b.

bo‘lishini istab qo‘yilgan nomlar: *Feruza begim(tolei baland), Farrux Mirzo (iqbolli bola), Mehr Nigor xonim (quyoshdek nurli), Davlat Baxt Saodat (davlatli, baxtli bola).*

Tarixiy antroponimlarning bir tildan boshqa tilga kirishi va singishi, shunchaki oddiy jarayon emas, balki murakkab lingvistik va ijtimoiy-tarixiy sharoitlar bilan bog‘liq qonuniyatdir. Tildan tilga antroponimlarning o‘zlashishi uchun, avvalo, turli xil omil va shart-sharoitlar bo‘lishi lozim. Bunday omillar va shart-sharoitlar natijasida tillarning o‘zaro hamkorligi, ya’ni tillar orasidagi aloqalar shakllanadi va rivojlanadi.

O‘rta Osiyo, qolaversa, O‘zbekiston tarixida o‘zbek tili lug‘at tarkibiga sezilarli ta’sir o‘tkazgan hamda o‘zbek tili lug‘at tarkibini sezilarli darajada boyitgan tillar: fors-tojik, arab va rus tili bo‘ldi. O‘zbek tiliga bu tillardan anchagina so‘zlar o‘tgan va ular o‘z miqdori, sifati jihatidan o‘zbek tili leksik tizimida o‘ziga xos lug‘aviy qatlamlarni tashkil etadi. O‘zga tillardan so‘zlarning o‘zlashishi o‘zbek tilining barcha jabhalarida birdek amalga oshmagan bo‘lsa-da, o‘zbek antroponimiya sohasini ham chetlab o‘tmadi. Ayniqsa, turli istilolar natijasida, jamiyatning rivojlanish, o‘zgarish davrida so‘z o‘zlashtirish avjiga chiqdi. Dastlab arablar istilosi so‘ng mo‘g‘ullar bosqini xalqimiz tarixida o‘chmas iz qoldirdi. Bunday jarayonlarda xalqlarda o‘zaro madaniy aloqalar shakllandi. Natijada bir millatdan boshqa bir millatga turli so‘zlar, urf-odatlar va hattoki, ismlar ham kirib keldi. Ayniqsa, arablar istilosi va undan keyingi davrlarda islom dini, islom tili – arab tili, islom madaniyati va ma’rifatining O‘rta Osiyoga kirib kelishi va tarqalishi natijasida juda ko‘plab arabcha so‘zlar, atoqli otlar bu hududda yashovchi xalqlar tomonidan o‘zlashtirildi.

“Temurnoma”da zikr etilgan temuriy shahzoda va malikalar nomlarida o‘sha davr madaniy hayoti, urf-odatlari aks etadi. Xonlar, amirlar ismlari oddiy xalq vakillari ismlaridan birmuncha farq qilgan. Temuriylar turli xalqlar bilan madaniy aloqada bo‘lgan ekan, o‘z-o‘zidan o‘sha xalqning ismlari, nomlaridan ham foydalanishgan. Buning natijasida temuriy ismlar orasida boshqa tilga xos ismlar shakllandi.

O‘zbek xalqining chaqaloqqa nom qo‘yishida o‘zlashma qatlam ismlaridan foydalanib ish ko‘rish omili va yana boshqa o‘nlab omillari borki, ular ilmiy adabiyotlarda atroflicha yoritilgan[1].

Xulosa qilib aytganda, Salohiddin Toshkandiyning “Temurnoma” asarida keltirilgan tarixiy antroponimlar lug‘aviy qatlamiga e’tibor qaratadigan bo‘lsak, *fors-tojikcha* ismlar qatlamida *fors-tojikcha + fors tojikcha, fors-tojikcha + fors-tojikcha + o‘zbekcha, fors-tojikcha + arabcha + fors + tojikcha, arabcha + fors-tojikcha + fors+tojikcha* kabi modellardagi yasalishlar ko‘plab uchrashi ma’lum bo‘ldi. “Temurnoma” asaridagi tarixiy antroponimlarning *fors-tojikcha* qatlami o‘ziga xos ma’no qirralari va nozikliklariga egadir. Temuriylarga oid *fors-tojikcha* nomlarda bolaning barcha xislatlari aks ettirilgan. Bu esa Amir Temur va Temuriylar davrida fors-tojik tilida uchraydigan antroponimlar anchayin urf bo‘lganligidan dalolat beradi[2]. Shu kabi tarixiy manbalardagi tarixiy nomlarni to‘plash va o‘rganish orqali o‘sha davr xalqining, millatining orzu-umidlari, tilaklari, e’tiqodlari, madaniy qarashlari namoyon bo‘ladi.

Rezyume. Ushbu maqolada tarixiy antroponimlar, ularning lug‘aviy qatlamlari Salohiddin Toshkandiyning “Temurnoma” asari misolida o‘ganishga harakat qilingan. Asarda keltirilgan ba’zi bir tarixiy antroponimlarning o‘zlashish omillari va etimologiyasi ilmiy-tarixiy manbalar asosida tahlil qilingan.

Resume. In this article, an attempt is made to study historical anthroponyms and their lexical layers on the example of “Temurnoma” by Salahiddin Toshkandi. The factors of acquisition and etymology of some historical anthroponyms presented in the work are analyzed on the basis of scientific and historical sources.

Резюме. В данной статье предпринята попытка изучить исторические антропонимы и их лексические пласты на примере “Темурнома” Салахиддина Тошканди. На основе научно-исторических источников анализируются факторы приобретения и этимология некоторых исторических антропонимов, представленных в работе.

[1] Бегматов Э. Исм чиройи. – Тошкент: Фан, 1994. – Б. 151.

[2] Qarang: Salohiddin Toshkandiy. Temurnoma (Amir Temur Ko‘ragon jangnomasi). Nashrga tayyorlovchi, so‘zboshi, lug‘at muallifi P.Ravshanov. –Toshkent: “Cho‘lpon”, 1990. – 349 b.